
Zlatko KARAČ

KAPELA ČUDOTVORNE
GOSPE OD HRASTA
U VUKOVARU -
ISTRAŽIVANJE I
OBNOVA

U zapadnome vukovarskom predgrađu Priljevu, nasuprot lučke i skladišne zone uz prilaznu cestu od Osijeka, nalazi se jedno od najstarijih *svetih mjesta* u gradu - kapela neobičnog patrocinija posvećena Čudotvornoj Gospi "od hrasta".

Iako je današnja kapela historicistička građevina nevelike starosti, podignuta pred nešto više od stotinu godina (1892.), lokalna tradicija štovanja pučkoga kulta čudotvorne Gospine slike što je nekada visjela na obližnjem stablu hrasta, znatno je starija i vjerojatno datira iz polovine 18. stoljeća.

Vrlo skladna slikovita arhitektura kapele, koju je projektirao znameniti mađarski akademik Istvan Möller, do prije nekoliko godina nije bila predmet nikakva istraživanja (Karač, 1999., I-IV; Karač, 2006.), a sve do nedavno taj maleni spomenik nije bio obuhvaćen ni formalnom konzervatorskom zaštitom.

Priljevska kapela prvi je obnovljeni sakralni objekt u razorenom gradu, i po važnosti u vjerskom životu katoličkih župa Vukovar i Borovo, nezaobilazan je simbol religijskoga i povijesnoga identiteta ovog dijela Podunavlja.

Pučki kult Gospe od hrasta

Nastanak kapele veže se, dakle, uz mjesto drevnih pučkih pobožnosti i štovanja čudotvorne Gospine slike¹ o čemu je sačuvana dirljiva narodna predaja prožeta lamen-tacijom o grijehu, o ljubavi i pokajanju, što ju je početkom prošlog stoljeća zabilježio Belavić (1928., 42-45).² Iako se

1 Ta se lokacija umjesto na Priljevu, ponegdje u literaturi posve krivo određuje, primjerice u *Kalendaru Srca Isusova i Marijina*, koji navodi: "Gdje se danas u Novovukovarskom groblju nalazi lijepa kapelica, bijaše nekoć jednostavan hrast, a na nj obješena slika Gospina..." (**1918., 20).

2 Predajnu priču donosim u izvornom izričaju, onako kako ju je zabilježio Belavić 1928. godine: "Nekoć je živjelo u Vukovaru dvoje čestitih supru-ga: spahinski lugar Ivan Matijević i njegova dobroćudna žena Liza. No nesretno društvo iskvarilo je ubrzo srce njenog dosele vjernog i dobrog su-pruga Ivana, da ju je najednoć odnemario. Nesretnik je zalazio u zakutne krčme te tamo trošio novce i dragocjeno vrijeme, pijajući i kartajući se do zore. Dragi Bog je nadario supruga zornim sinčićem Markom. No niti ova spona njihovih bračnih srdaca nije više mogla da skloni Ivana na čestit i krjepostan život. Tužna bi Liza sa svojim čedancem ljuto gladovala, te se je od nužde previjala i češće jadikovala i naricala, da se jeća u komšiluk čulo. Vlastelinski išpan Matić vidjevši, da nema od Ivana nikakve koristi, otpusti ga iz službe. To se je Ivana tako na zlo dalo, da je mislio Matića ubiti. Na to ubistvo najviše ga je poticao i nagovarao neki Mišo Ištvanović, najgori pijanica i propalica u Vukovaru. Dapače kažu, da je to učinio iz puke osvete prema njegovoj ženi Lizi, koja da ga je u svoje vrijeme odbila te ga prezirno vazda izbjegavala. Jednoć u zabitnoj i čađavoj krčmi k "zele-nom orozu" sjedila su do u kasnu noć naša dva znanca, pijanci Ivan i Mišo. Kada je Ištvanović ljudski opio Ivana, izvadi mu iz džepa nož, te ureže u korice ime i prezime Ivanovo. Ovako pijana izvede napolje. Tada jedva doteturali su do jednog uzanog sokačića, koji je bio usred spahinske bašče sučelice vlastelinskom dvoru. Ovdje prisloni hulja Ištvanović našeg vin-skim duhom obmamljena Ivana, da tamo drijema, dok se na svoj užas ne probudi. U pomenutom sokačiću najednoć zaskoči Ištvanović iz zasjede na išpana Matića, koji se je ondje na svoju nesreću slučajno desio, te ga nakon očajnog hrvanja na zemlju obori, ubije i oplijeni. Uto se naš drijemajući Ivan probudi i spazi na svoj očaj i užas, da Matić nedaleko od njega mrtav leži. U prvi mah jadnik pomislio, da ga je može biti u pijanstvu i sam ubio. No začuvši u toj otajstvenoj tami neke sumnjive korake, zagradi u bijeg sve do Gospine slike na hrastu, koja se je čarobno odrazivala kraj jedne slabije svijetiljke. U strahu obeća Gospi, da će odele biti sasvim drugo – jačiji čovjek, ako samo sada izbjegne očevdnoj sumnji i kazni. No krvav nož te njegovo ime i prezime u korice urezano, odviše je jamčilo, da je Ivan glavom ubilac i zločinac. Uto ga pograbe jake šake...U ono strogo i vrlo čudoredno doba bio je proglašen prijeki sud u Vukovaru za svaki grabež i umorstvo, tako da je svaki sumnjivac već za 24 sata visio! Ivanu nije baš ništa pomoglo njegovo izmotavanje, da je nedužan, tim više, što je Ištvanoviću već dugo zameo trag u Vukovaru. Čuveni za onda vukovarski Franjevac, o. Gerard Pašković imao je pripremiti nesretnog Ivana na smrt. Silna svjetina ispratila je "obješenjaka" od županijske zgrade do na kraj Vukovara, a odavle do Gospine slike na hrastu. Ivan je koracao snuđen i sav pogrbljen, a o. Gerard molio je potihano za njime, bodreći ga na zaufanje u Boga i Vječnu Pravdu Njegovu. Nedaleko Gospine slike bio je

u toj priči ne naziru pouzdani datacijski elementi koji bi mogli odrediti vrijeme pojave pučkoga kulta Gospe od hrasta, iz opisanog se događaja posredno naslućuju neki podatci. Primjerice, da su gradska vješala tada još bila na Priljevu, gdje su inače stajala do izgradnje nove županijske palače 1773. kada je stratišno mjesto preseljeno uz zatvore i uzničku kapelu u dvorištu Županije.

Sjećanje na staro stratište kod Gospine slike neko se vrijeme još održalo, pa je na Homerovoj karti Novog Vukovara iz 1817. (GMV – Zbirka starih karata: *Conspetus...Neo Vukovar*) u neposrednoj blizini današnje kapele, samo s nasuprotne strane ceste prema obali Dunava ucrtan kvadratni simbol s oznakom *Locus Suplicii*. Uz više latinskih značenja, ta se sintagma uobičajeno odnosi na mjesto poklona, molitve, poniznosti, klečanja, javnog štovanja zahvalnosti..., ali i na mjesto muke i smaknuća. Semantička dvojnost (mjesto molitve – mjesto smaknuća), možda doista potvrđuje neke elemente iz predaje o nastanku kulturnoga mjesta Gospe od hrasta.

O tome je govorio i gvardijan o. Kalasancije Zoltner u svojoj propovijedi prigodom blagoslova dogotovljene kapele što ju je 1892. zabilježio onodobni gradski tisak: “Preko puta od mjesta, gdje je današnja kapelica, bila su nekoć podignuta vješala, na kojima su se jadni zločinci sa ovim svietom razstajali... Ova misao o pomilovanju božjem po zagovoru Majke Božje, utočišće griješnika nazvane, potakla je neke pobožne kršćanke iz Vukovara, da su god. 1814., na ovom mjestu, na ogromnom hrastu postavile papirnu sliku Blažene Djevice, te se pred njom pobožno molile, i noj – utočišću griješnika – uticale se...” (**1892.c, 2).

podignut stup na kojem je Ivan imao za nekoliko časova da izdahne sramotnom smrću na vješalima. Još jedamput baci pouzdan, sinovski pogled na Gospu; kojoj se je nekoć kao nevino dijete uz dobru majčicu svoju tako pobožno molio. U oči tako nemile smrti stade iz sveg glasa naricati: “Oj premila Gospo Nebeska, Pomoćnice vukovaracâ, Ti možna Gospo od hrasta, obazri se na mene jadna crva, koji se sada svija u moru boli i vaja ni kriv ni dužan. Imaj barem samilost s nesretnom i ožalošćenom majkom mojom, koju će sada jadicu shrvati ljuta bol i sramota, zauzmi se milostivo i za moju vajnu ženu i jadnog mi sinčića Marka, čiji će hranitelj i branitelj eto za koji trenutak tako sramotno zaglaviti.” Nuto čudo, kakovo Vukovar nikada jošte dosle doživio nije... Gospa najednoć zakrili nedužnog Ivana, da ga nitko više nije mogao za čitav četvrt sata istrgnuti iz materinjeg naručja Njenog. Nato stadu vukovarci klicat: - Ivan je nevin, Ivan je nevin! Ta sama ga naša Gospa na hrastu brani! Uskoro pronadoše Vukovarci u Vuki leš nesretnog Ištvanovića, a u džepu njegovog otrcanog kaputića nadoše sat ubijenog išpana Matića. Ovom tronutom i vanrednom zgodom zavjetovahu se Vukovarci, da će prvom zgodom podignuti Gospi na hrastu kapelicu.

Ivan je bio odmah pušten na slobodu, te je jošte dugi niz godina poživio poštovan od svakoga sve do smrti svoje.” (prema: Belavić, 1928., 42-45.)

U pisanim izvorima Gospina se slika na hrastu prvi put spominje u kanonskoj vizitaciji Župe Vukovar 10. srpnja 1819., gdje vizitor upozorava na “nelegalnost” toga očito laički formiranoga kulturnog mjesta. Govoreći o pučkom pokloncu s Gospinom slikom u blizini Bogdanovaca, popisivač bilježi: “Slično nešto ima i izvan N. Vukovara *ad Quercum* (kod hrasta, op.a.) gdje su objesile sliku neke pobožne žene i metnule škrabicu za milostinju bez znanja patera, koji su im 1815. prigovorili da su sliku metnule (...) Skupile su već 100 fl. s kojima same raspolažu. Neka biskup odredi što da se s tim mjestom radi.” (BAĐ – Građa: E. Gašić / Vizitacije župe Vukovar [Vis. Can.: 1819.]).

Prve neuspjele inicijative za izgradnju kapele

U istoj propovijedi Zoltner navodi i prve podatke o namjeravanoj gradnji kapele: “Godine 1818-19 Novo Vukovarska občina živo je radila, da se kakogod kapelica na istom mjestu podigne, i već je bio kreč zagašen, cigla za gradnju dovežena, nu neprilike onih godina i druge zaprieke primoraše bogoljubne građane te odgodiše gradnju do povoljnijih vremena...” (**1892.c, 2). Riječ je o istoj godini kada je provedena citirana vizitacija, no u njoj nije bilo spomena o namjeri gradnje kapele ni o već “doveženom” gradivu, pa je upitno koliko su Zoltnerovi navodi faktografski pouzdani.

Zanimljivo je da je 24. svibnja 1821. Konzistorij đakovačke biskupije na zamolbu vukovarskoga gvardijana i župnika o. Andrije Abramovića odobrio prijenos Gospine slike sa priljevskog hrasta (gdje još nije bilo nikakve građevine) u kapelu sv. Ivana Nepomuka smještenu u parku ispred franjevačkog samostana u Starom Vukovaru. Čini se da je o tome gvardijan odlučio na svoju ruku, jer su se žitelji Novog Vukovara (tada zasebne općine naseljene uglavnom Nijemcima) dopisom od 22. srpnja iste godine također obratili biskupu, tražeći da slika ostane na svome mjestu, gdje bi oni na čast Gospi željeli podići kapelu. U potpisu pisma su imena nekolicine uglednih građana, sudaca, bilježnika, gradskih senatora, te nekog crkvenog oca (?). Već sutradan đakovački je biskup Emericus Carolus Raffay odobrio njihovu molbu, s tim da kapelicu podignu iz dobre građe podalje od Gospina hrasta (sic!), te da se trajno pobrinu za njeno uzdržavanje i opremu (svi navedeni podaci prema: ASFV, *Lib. mem.*, I, 542; Belavić, 1928., 45-47; Cvekan, 1980., 107).

Unatoč ozbiljnim namjerama čini se da gradnja nije niti započela iako je nabavljena opeka i vapno, a s vremenom je inicijativa posve zaboravljena, možda i stoga

što okolnosti izgradnje gvardijan nije mogao "...riešiti u sporazumu s vlastelinstvom i občinom", kako je to biskup uvjetovao (Belavić, 1928., 47).

U sljedećim vizitacijama iz 1837. i 1855. ni slika na hrastu, ni eventualne daljnje inicijative oko podizanja kapele više nisu zabilježene.

Čudesni događaj i pripreme za izgradnja kapele

Novi poticaj za izgradnju kapele zbio se 1889. kada se drevni priljevski hrast od mnoštva zavjetnih svjećica razgorenih vjetrom zapalio i sasvim izgorio.³ Gospina slika je prema Belaviću (1928., 47) u požaru ostala neoštećena, dok Zoltner (**1892.c, 2) kao suvremenik događaja tvrdi da je izgorjela, što je vjerojatno točno. U svakom slučaju Vukovarci su u tome vidjeli novi znak Gospine providnosti, pa je franjevački gvardijan Zoltner u svoj propovjedi 7. lipnja 1891. podsjetio pobožni puk na zaboravljeni, tada već 70 godina stari zavjet, te ih pozvao da se na mjestu izgorjelog hrasta konačno "...dragoj Gospi ljepši stan stvo-ri – da joj se podigne i sagradi kapelica" (**1892.c, 2; Belavić, 1928., 47), kako se ne bi zameo trag ovog svetog, Vukovarcima omiljenog mjesta pučke pobožnosti.

Za kratko su vrijeme vukovarske gospođe skupile 1500 forinti (Belavić, 1908., 73), odnosno po drugim izvorima 2983 krune (Belavić, 1928., 47) i 3000 kruna (**1918., 20). U tome se osobito istaknulo 18 obitelji: Laudembach, Soltoković, Krajčović, Unkelhäuser, Kiefer, Slijepčević, Rukavina, Opravić, Reuze, Mach, Müller, Tudja, Mađarević, Tomljenović, Ensminger, Hoheisel, Türk i Tompak (Belavić, 1928., 47).

Početakom 1892. kada se već znala točna lokacija buduće kapele, u gradu su se povele polemike oko otvaranja nove ciglane koju je stanoviti Adam Spitzer namjerio osnovati "...kod željeznice na parceli svojoj kod 'hrasta'" (**1892.a, 2). Sudeći po vijestima iz lokalnih novina, Obćinsko zastupstvo Vukovara je 30. siječnja 1892. raspravljalo o tome protiveći se već izdanom dopuštenju Kraljevske Kotarske oblasti, no ne spominjući nigdje namjeravanu gradnju kapele, već se kao razlog protivljenja navodi nagrđivanje i ugroženost tog dijela grada. Ipak, Zastupstvo je odlučilo ne uložiti prigovor po tom pitanju (**1892.a, 2).

U slijedećem broju *Sriemskih novina* anonimni čitatelj⁴ upozorava da je "... pače sigurno da će se sa gradnjom

3 Stablo je, navodno, tinjalo i gorjelo punih 8 dana (Belavić, 1928., 47).

4 Potpisan indikativno sa *Veritas*.

upitne kapelice već nastupajućeg proljeća započeti...” te da su za Gospinu kapelu već osigurana sredstva. Stoga ne bi bilo primjereno u susjedstvu kapele imati jame od ciglarskoga iskopa i obor za tov svinja koji Spitzer ondje također namjerava izgraditi (**1892.b, 4). Uredništvo novina u svome odgovoru, naprotiv, upozorava da na Priljevu nije dobro mjesto za kapelu zbog budućeg razvoja željeznice⁵ i namjere da obližnji vukovarski kolodvor bude “...stečište svih željezničkih pruga južne Ugarske, te da će se u blizoj budućnosti na tome mjestu graditi most preko Dunava...” (**1892.b, 4). Uslijed takvog prometa pretpostavlja se da će cijeli prostor Priljeva izgledati kao zona obrta, luke i javnih skladišta (što se tijekom proteklih stotinjak godina doista i dogodilo), a planiralo se baš kod hrasta prokopati i kanal kojim bi se spojili Dunav i Vuka⁶, te uredništvo zaključuje da “...usried takova bučna mjesta ne ima mjesta kapelica, koja neće bit posvećena miru, te bi bilo sgodnije kada bi se ista, gdje u Novom Vukovaru gradila s većim sredstvom, te bi ujedno ista služila kao filijalna župna crkva...” (**1892.b, 4).

Nije poznato kako se taj komunalno-urbanistički problem dalje rješavao, no činjenica je da ciglana ondje ipak nije osnovana, a kapela je, kako je i planirano, iste godine izgrađena.

To posljednje desetljeće 19. stoljeća, kada je podignuta kapela Gospe od hrasta, možda je najprosperitetnije razdoblje u urbanom razvoju Vukovara uopće, ne samo po intenzivnoj, vrlo reprezentativnoj izgradnji grada u duhu visokog historicizma, već i po njegovim gospodarskim i upravnim atributima, te po kulturnom profilu i građanski uljuđenom načinu života.⁷

5 Željeznica je do Vukovara od borovskoga kolodvora (izgrađenog još 1879.) posebnim krakom dovučena godinu prije ove polemike, dakle 1891.

6 Ta ideja nije nikada realizirana, kao ni prethodno spomenuta ideja o izgradnji mosta preko Dunava.

7 U to vrijeme Vukovar je brojio 9494 stanovnika (1890.), s oko 2450 kuća. Uz većinsko hrvatsko pučanstvo, više od 1/3 žitelja bili su Nijemci, koji će nakon II. svjetskog rata gotovo nestati iz grada. U svojim urbanim gabaritima grad se uz Dunav protezao od željezničkog kolodvora na Priljevu, do Velike Skele na Mitnici, a u južnom ruralnom zaleđu na “Švapskom brdu” i uz sve izlazne putove prema okolnim selima. U Vukovaru je sjedište Županije, Kotarske oblasti, Kraljevskoga kotarskog suda, financijskog ravnateljstva... Razvijen je gospodarski život pa je u gradu registrirana 231 trgovačka radnja i nekoliko banaka, prosperitetan je obrtnički sloj, a djeluje već i nekoliko jačih industrijskih pogona (brodogradilište, pilane, ciglane, mlinovi). Uz to, Vukovar je i prometno središte s redovitim parobrodskim vezama do Budimpešte, Beča ili Zemuna, a od 1891. ima i vezu na Ugarske željeznice. Krajem 19. stoljeća ovdje je djelovalo više građanskih kulturnih društava (npr. Hrvatsko društvo “Dunav”, srpsko “Javor” i dr.), izlazilo je nekoliko novina na hrvatskom i njemačkom jeziku,

Projektanti i graditelji, gradnja kapele

Grof Karlo Eltz osigurao je projekt kapele koji je "... dao načiniti po svome arhitektu Stjepanu Möhleru iz Budimpešte" (Belavić, 1908., 73; Belavić, 1928., 47; Cvekan, 1980., 107). Zbog neprecizne ortografije u pisanju imena, tek je nedavno utvrđeno da je zapravo riječ o Istvanu Mölleru, jednom od najznačajnijih mađarskih arhitekata visokoga i kasnog historicizma, sveučilišnom profesoru i akademiku (V. Bed., 1995., 588). Nije poznato da je Möller u Vukovaru za Eltzove radio bilo što drugo, pa je neobična formulacija o "svom arhitektu", osobito stoga što je tijekom više godina, na prijelazu stoljeća, veliku rekonstrukciju dvorca Eltz izveo bečki arhitekt Viktor Sidek.⁸ Autorska atribucija Möllerovom opusu, međutim, nije sporna budući da su se do rata 1991. u vukovarskome župnom arhivu navodno čuvali potpisani Möllerovi projekti kapele⁹, a to potvrđuju i nedavno pribavljeni projektni predlošci iz Möllerove ostavštine, koji u svemu pokazuju upravo izvedeno stanje kapele (OMH - "Kapelle zu Vukovár", 63722-3-4).

Samu gradnju kapele izveli su vukovarski poduzetnik Vilim Philipp, graditelj Ivan Kovačević, te nadzorni inženjer (u to vrijeme i gradonačelnik!) Felix Streim, inače

Zlatko Karač
**Kapela Čudotvorne
Gospe od hrasta u
Vukovaru
- istraživanje
i obnova**

u gradu je postojalo više škola (Gimnazija od 1891.), a u takvom je prosperitetnom okružju građanskoga Vukovara 1887. ovdje rođen i prvi naš nobelovac Lavoslav Ružička. Osobiti historicistički stilski biljeg urbanoj su fizionomiji Vukovara utisnule reprezentativne javne građevine koje su kao i Gospina kapela, gotovo sve nastale 90-tih godina 19. stoljeća: sinagoga (1889.), Pučka škola na "Švapskom brdu" (1892.), Muška šegrtska škola kod "Bečarskog križa" (1892.), palača Landesmann s uredom Pošte (1893.), Gimnazija (1894.), palača "Grand hotela" (1895.-1897.), brojne građanske kuće poput kuće Ružička (oko 1890.), mauzolej Paunović (1898.), te velike historicističke adaptacije i dogradnje, primjerice dvorca Eltz (počevši od 1895.), ili franjevačke crkve (1896./97.)... Taj snažni urbani uzlet praćen velikom građevnom aktivnošću podudario se, možda ne slučajno, s razdobljem kada je gradonačelnik bio ing. Felix Streim (dužnost obnaša od 1888.), inače znameniti vukovarski projektant i graditelj koji je, kako ćemo vidjeti, značajnoga udjela imao i prigodom izgradnje kapele Čudotvorne Gospe od hrasta na Priljevu (1892.).

- 8 Pojava Istvana Möllera u Vukovaru, i to na ovako malenom objektu neobična je i stoga što su za vrijeme visokoga historicizma uz lokalne "inžinire" i graditelje u Vukovaru na kapitalnim investicijama radili vrsni bečki ili njemački arhitekti, primjerice Victor Sidek (rekonstrukcija dvorca Eltz i njihov obiteljski mauzolej), Ludwig Schöne (sinagoga), Karl Langenberg i Rikard Jordan (proširenje franjevačke crkve), itd. Moguća veza Eltzovih i Möllera možda je uspostavljena prigodom njegova angažmana na proširenju dvorca Khuen-Bellasy u obližnjem Nuštru, no nije isključeno da je kao mladi i još neafirmirani arhitekt kojemu su tada tek 32 godine u Vukovaru radio na još nekim za sada neatribuiranim historicističkim građevinama.
- 9 Usmena informacija od posljednjega predratnoga vukovarskoga gvardijana i župnika fra Branimira Koseca.

afirmirani graditeljski “trojac” koji je u Vukovaru izveo još nekoliko historicističkih sakralnih objekata, među kojima je najveći graditeljski pothvat adaptacija i produženje franjevačke crkve izvedeno nekoliko godina nakon gradnje priljevske kapele (Belavić, 1928., 48; Cvekan, 1980., 107). Ne spominjući projektanta kapele, *Sriemske novine* opisujući svečanost blagoslova kapele 8. rujna 1892. istaknule su zasluge graditelja Philippa: “...čudiše se mnogi, da je sa neznatnom ovom svotom sagradjena ovako liepa kapelica, što je doista pravi ures okolice trgovišta Vukovar. E vala graditelju g. Philippu!” (**1892.c, 2). Kako *Spomenica* župe bilježi, “...za ukras i velebjje kapelice osobito se pobrinuše gdje: Marija Laudembach i Terezija Soltoković” (Belavić, 1908., 73; Belavić, 1928., 48). Gradski tisak nadalje ističe: “Svi se koli o vanjskoj, toli o njutarnjoj ljepoti kapele izrazuju veoma pohvalno” (**1892.c, 2).

O kasnijim eventualnim popravcima i dotjerivanjima kapele nema pouzdanih podataka, iako je izvjesno da je bilo i većih građevnih zahvata (primjerice izvedba nove ograde između dva svj. rata), a i redovitih radova na održavanju i redekoreaciji zida (utvrđeno je više slojeva i vanjskog i unutrašnjeg obojenja/oslika). Posebno su oskudni izvori za razdoblje nakon II. svjetskog rata, kada u lokalnim glasilima nisu bilježene nikakve župne vijesti, a izgubljen je i IV. svezak samostanske kronike koji se odnosio na razdoblje 1940.-1991.

Kapela u vjerskom životu grada

Svečani blagoslov potpuno dovršene kapele obavio je u nazočnosti mnoštva vjernika na Malu Gospu 8. rujna 1892. gvardijan o. Kalasancije Zoltner (**1892.c, 2; Belavić, 1908., 73; Belavić, 1928., 48). Kako prenosi gradski tisak, na dan posvete kapele “...prispjesmo nas na hiljade, ponosnoj i vitkoj, u romanskom štilu gradjenoj kapeli k ‘hrastu’, podignutoj na čast Bl. Dj. Marije pomoćnice kršćana” (**1892.c, 2).

U starije vrijeme, na razne Gospine blagdane, vjernici su se uz svijeće i krijesove kod kapele okupljali već u dva sata noću, održavajući uz zajedničku molitvu tradiciju drevnoga pastoralnog kulta Marijina utočišta “kod hrasta”, tada još smještenog u poljima izvan grada. Zanimljivo je da su ovo svetište s drugačijom posvetom i neobičnim patrocinjem Sv. Julijane (!) štovali i vukovarski pravoslavci, s prizivom protiv groznice i za spas djece u slučaju bolesti. Ti “inovjerci” u velikom su se broju bili okupili već na samom blagoslovu kapele (Belavić, 1928., 48).

Čini se da su se s titularom kapele i u kanonskim vizitacijama događale neke nepreciznosti, poput vizitacijske bilješke od 2. lipnja 1928. kada je na Priljevu zabilježena "...cap. B. M. V. *ad Nives*", dakle Gospa Snježna, što nije točno (BAĐ – Građa: E. Gašić / Vizitacije Župe Vukovar [Vis. Can.: 1928.]).

Pobožnosti Gospi tijekom prve polovice 20. stoljeća osobito su se manifestirale u masovnim zavjetnim procesijama koje su prolazile kroz cijeli grad i završavale na Priljevu. Belavić kao suvremenik tih pobožnosti bilježi da se "...veličanstvena i nečuvena povorka, kakove Priljevo dosle jošte nije nikada vidjelo..." kod Gospe od hrasta okupila 8. rujna 1914. da izmoli kraj strahotama I. svjetskog rata. Gvardijan o. Đuro Bencetić tom je prigodom "...u ime čitave župe učinio zavjet, da će odsele svake godine ići na Malu Gospojinu svečana procesija na Priljevo" (Belavić, 1928., 48).

Dojmljivih procesija između dva svjetska rata i njihova gašenja s dolaskom komunističkih vlasti 1945. sjeća se ča-sna sestra Mariangela Žigrić: "...Nakon II. svjetskog rata i te su procesije morale prestati. Sjećam se dobro jedne od posljednjih procesija Gospi od Hrasta.(...) Bila sam ponosna. Napose kada smo prolazili kroz središte grada gdje su u špaliru čekali *crveni*. Dobacivali su nam uvrede i prijetnje, a mi smo, ne obazirući se na njih, gromko pjevali: *Zdravo Djevo, Kraljice Hrvata!* (...) Uskoro više nije bilo procesija pa ni ove Gospi od Hrasta. Vjernici bi na Malu Gospu dolazili pojedinačno ili u skupinama, bili na sv. Misi i propovijedi te obavili pobožnosti..." (Žigrić, 1998., 54-55).

Nakon utemeljenja župe Sv. Josipa radnika u Borovu 1965., kapela Gospe od hrasta je izdvojena iz vukovarske franjevačke župe i pripojena Borovu. U njoj se misilo samo na blagdan Rođenja Bogorodice, a na ostale marijanske dane, dva – tri puta na godinu, kapela je bila otvorena za tihi molitvu.¹⁰

Posljednje bogoslužje 1991. održano je u jeku ratnih opasnosti na Malu Gospu 8. rujna, nakon što je kapela već bila oštećena minobacačkim projektilom.¹¹

Nakon povratka u Vukovar i dovršene obnove, svečanu posvetu s dvostrukom procesijom koja je u isto vrijeme kretala i od vukovarske i od borovske župne crkve, obavio je 30. rujna 2000. đakovački biskup msgr. Marin Srakić, a od tada se na Malu Gospu svake godine organizira tradicionalno hodočašće Gospi od hrasta (** 2000., 1; P. Bc., 2000., 6; Vrdoljak, 2002., 7; *** 2006., 6).

10 Za podatke zahvaljujem fra Anti Perkoviću, župniku župe Borovo.

11 Informacija od fra Ante Perkovića.

Smještaj kapele i urbano okružje

Gospina kapela se nalazi u zapadnome, rubnom dijelu grada zvanom Priljevo.¹² Smještena je s desne, južne strane negdašnje glavne prilazne cestu od strane Borova i Osijeka, danas gradske ulice Priljevo.¹³ Iako kapela nema oznaku kućnog broja, prema numeraciji susjednih objekata odgovarao bi joj broj 117.

Od ceste je povučena oko 10 m, na građevni pravac današnje ulice, a stražnjim se dijelom parcela kapelice naslanja na samu obalu starog toka Vuke, koji se meandriraajući rubom močvarne udoline (Lužačke depresije) na tome mjestu najviše približava Dunavu i glavnoj cesti.¹⁴

U vrijeme kada je krajem 19. stoljeća Gospina kapelica podignuta, ovdje je bio posve neizgrađeni izvangradski prostor, a do prvih kuća Novog Vukovara smještenih na povišenom platou iznad željezničkog kolodvora, cesta se od kapelice kroz polja protezala još više od jednog kilometra. Uz ravni koridor tada je bio zasađen dvostruki drvodred platana¹⁵ što je ucrtan već na Homerovoj karti Novog Vukovara iz 1817., a to je ista ona karta na kojoj je "kod hrasta" prvi puta označeno svetišno mjesto (GMV – Zbirka starih karata: *Conspectus...Neo Vukovar*).

Paralelno s cestom i tokom Dunava, upravo u vrijeme priprema za izgradnju kapalice, od Borova do kolodvora Priljevo – Novi Vukovar, povučena je trasa željeznice (1891.). Kako je već rečeno, zbog očekivane izgradnje obrtničkih radionica, ciglane i skladišta, te prokopa ka-

12 To je vrlo niski, ravni i izduženi prostor, s jedne strane omeđen tokom Dunava, a s druge močvarnom depresijom starog toka Vuke. Za visokog vodostaja Dunava, voda se preko toga uskoga razdjelnog polja između dviju rijeka "priljevala" u meandre stare Vuke, pa od tuda potječe tradicijski naziv "Priljevo".

13 U I. nominaciji gradskih ulica (1885.) ta ulica još nije postojala, a na karti grada nacrtan je bezimeni put; u II. nominaciji (1925.) ulici je potvrđen naziv Priljevo, kako se i do tada tradicijski zvala; i u III. nominaciji (1942.) ostaje isti naziv; tek u IV. nominaciji (1945.) Priljevo je razvrstano u VI. rajon i preimenovano u Ulicu 8. XII. 1944., u spomen na forsiranje Dunava koje su na tom mjestu izvele jedinice Crvene armije. Stari naziv Priljevo vraćen je tek nakon reintegracije Vukovara 1999. (svi podaci o prenominiacijama prema: Crlenjak, 2005., 145-196).

14 Svojevrsni otok između Dunava i starog toka Vuke na kojem se nalazi kapela Gospe od hrasta ovdje je najuži pa je udaljenost između obala dviju rijeka tek 190 m.

15 Platane su posječene zbog proširenja ceste, a samo je njihov završni drvodredni krak očuvan u Kudeljarskoj ulici, te je danas zaštićen kao spomenik prirode.

nala (!) i namjeravane izgradnje mosta preko Dunava, početkom 1892. razgovaralo se o opravdanosti ove lokacije za izgradnju kapele.

S izgradnjom željezničke pruge, depresivno i često plavljeno područje Priljeva jednim je dijelom nasuto, i na tome uskom potezu između ceste, željeznice i Dunava, od početka se 20. stoljeća podižu prve provizorne građevine, uglavnom skladišta i radionički objekti kojima je započela nezaustavljiva degradacija do tada neizgrađenog, gotovo pastoralnog okružja kapele Gospe od hrasta. Osobito intenzivna izgradnja prostora Priljeva, baš u neposrednoj blizini kapele, datira iz vremena između dva svjetska rata, kada se na okolnim parcelama podižu industrijski objekti, a taj se negativni urbanizacijski proces nastavio i nakon II. svjetskog rata.¹⁶ Uz to, s južne strane ceste uz samu kapelu u dugom se nizu grade obiteljske prizemnice minorne kvalitete i neurbane tipologije, posebice nakon 1931. kada je Priljevska cesta postala glavna poveznica s novonastalim "Batinim" gradom u Borovu.¹⁷

Nekada pejzažno impostirana kapelica Čudotvorne Gospe od hrasta izgrađena na osami, recentnom je urbanizacijom – okolnom izgradnjom, te širenjem ceste i znatnim podizanjem njezine nivelete - prostorno posve devastirana, pa je njen ambijentalni habitus sveden tek na malenu ograđenu parcelu.

Parcela i vrt oko kapele

Sudeći po starim fotografijama, kapelica je nekada bila malo povišena u odnosu na razinu ceste (v. fotografiju iz 1918. u: ***1918., 20; Belavić, 1928., 49), no zbog recentnog nasipavanja planuma prometnice sada je u depresiji oko 80 cm.

Kompleks Gospine kapele danas čini mala, hortikulturno uređena parcela pravilnih peterokutnih kontura, ograđena po obodu, s centrično postavljenom kapelom i velikim hrastom¹⁸ zasađenim u dvorišnom dijelu, iza svetišta.

16 To su: „Danilčevićev mlin“ u zapadnom susjedstvu kapele, uprava i pogoni „Pilane Harsh“ (kasnije drvne industrije „Stjepan Supanc“) nasuprot kapele, i nešto dalje na obali Dunava tzv. Batina „Češka agencija“. Poslije 1945. se baš nasuprot kapele grade stovarište „Drvoprometa“, zatim benzinska pumpa „INA“ (1955.) i potez lučkih kapaciteta (dizalice, skladišta, deponije rasutih tereta, ranžirni peroni, itd.

17 Izgradnjom industrijskog kompleksa „Bata“, SZ od Vukovara (od 1931.), i kasnijim razvojem Borova potez Priljeva postaje glavna i za dugo jedina prometna spona konurbanizacije Borovo-Vukovar, uz to i glavna lučka i skladišno-industrijska zona grada.

18 Starost hrasta moguće je odrediti po promjeru stabla koje iznosi oko 110 cm.

U prošlosti, prije izgradnje kapelice, parcelacijska struktura ove mikrolokacije bila je posve drugačija, i zbog drugačijih posjedovnih odnosa (zemljišta vjerojatno u vlasništvu grofova Eltz), i zbog stalnih topografskih mijena terena uzrokovanih meandriranjem Vuke. Na Homerovoj karti Novog Vukovara iz 1817. sav prostor između ceste i Dunava, gdje se nalazio “prvotni” hrast i stratište, neparceliran je i opisan kao *Pascum Commune neo Vukovariensium* (GMV – Zbirka starih karata: *Conspetus... Neo Vukovar*). U vrijeme izmjere prvoga austrougarskog katastra 1863. kapelica još nije postojala, pa ni njena čestica u novoj parcelaciji nije bila definirana (HDA – Zbirka starih karata: katastarske karte K.O. Občina Novi Vukovar, br. 117., 1343). Kasnije, na karti iz 1881. isti je posjed signiran kao *Holtzdepot*, i više nigdje nije vidljivo nikakvo svetišno mjesto. Prvi je puta kapela s parcelom ucrtana na tzv. karadorđevićevskom katastru iz 30-ih godina (GMV – Zbirka starih karta), a zatim na poslijeratnom još i danas važećem katastru iz 1954./55., kada je u novoj numeraciji parcela označena s k.č.br. 535 (UKGP – Kopija Katastarskog plana...). Uz to, kapelica je ucrtana na novoj ODK iz 1980., te na nizu vojnih topografskih karata, gdje je kao dobar orijentir u prostoru ucrtana simbolički (ZZK – Stare karte Vukovara).

Izvorno, parcela je morala biti nešto veća od današnje, jer je na fotografiji iz 1918. (**1918., 20; Belavić, 1928., 49) vidljivo da je ograda zatvarala i dio zelenog prostora ispred kapele prema cesti. Taj predvrt reduciran je vjerojatno tridesetih godina prigodom izgradnje nove ograde, svakako vezano uz regulaciju koridora Priljeva u vrijeme kada je s te strane ulice započinjala izgradnja kuća.

Pristup u kapelu i u dvorište je neposredno s uličnog pločnika, sa SI strane, kamo je okrenuto i glavno pročelje kapele postavljeno paralelno s cestom. S obzirom da je uzdužna os kapele zbog svetišta postavljenog na JZ strani u velikoj inklinaciji spram kardinalne orijentacije (čak 145°), očito je da su liturgijski kriteriji bili manje važni od urbanističke impostacije kapele.

Parcela je simetrično formatizirana i s ulične strane podijeljena u idealne trećine (po 3,85 m). U srednjem je dijelu postavljena kapela, a lijevo i desno od nje su ograđeni dijelovi dvorišta s parom ulaznih vrata uz samu kapelu.

Prvotno, dvorište kapele je bilo ograđeno drvenim stupcima s mrežastim žičanim pletivom u prednjem dijelu, te drvenim letvanim “plotom” u stražnjem (v. fotografiju iz 1918. u: **1918., 20; Belavić, 1928., 49).

Današnja ograda izvedena je između dva svjetska rata (vjerojatno početkom tridesetih godina), kada je parcela

u prednjem dijelu i reducirana zbog nove građevne linije ulice i izvedbe javnog pločnika. Naknadnu gradnju ograde potvrđuje i sondiranje koje je pokazalo da se prvi stupac ograde naslanja na prethodno obojanu lezenu kapele, s tri sloja završnog naliča (HRZ – *Vukovar-Gospa od hrasta: Izvješće...*). Po obodu parcele izvedeno je 15 zidanih kvadratičnih stupaca na osnom razmaku od po 250 cm (u prednjim i bočnim partijama), te nešto većem i nejednakom razmaku (275 i 300 cm) u stražnjem potezu ograde. Stupci su visine 190 cm, zidani opekom formata 26x12,5 cm na dimenziju od 1 ½ opeke (40/40 cm) i izvorno su bili ožbukani. Između njih je niski parapetni zid završen sjekomice složenom opekom, koji nosi jednostavnu kovanu ogradu od okruglih zašiljenih profila u vertikalnom slogu. Samo su dva dvorišna ulaza smještena simetrično, neposredno uz kapelu, imala bogatije, no na žalost u ratu otuđene kovane vratnice s čipkastim srcolikim motivima (v. fotografiju u: Kosec i sur., 1997., 28).

U dvorištu kapele izvorno je bio uređen maleni perivoj sa patuljastim stablima kuglasto formiranih krošnji (v. fotografiju iz 1918. u: *** 1918., 20; Belavić, 1928., 49), a od tridesetih godina kada je izvedena nova ograda, u dvorištu (u to vrijeme nasipavanjem oko 25 cm povišenim od ulične nivelete), točno u osi svetišta rastao je samo veliki hrast, sa zelenim travnatim parterom, bez drugih ukrasa ili vrtnog mobilijara. Oko kapele je u isto vrijeme kada je izvedena i ograda, uređena staza od "tarac" opeke formata 26/12,5, u širini od 110 cm, koja u tlocrtu potkovasto slijedi konturu kapele.

Urbanistički i regulatorni elementi

Kapela Čudotvorne Gospe od hrasta prizemni je, no u proporcijama dosta visoki objekt netipičnih elevacija i unikatnog oblikovnog koda. Stoga niti jedan njen veličinski element nije mogao biti korišten pri regulaciji ulice, kada je započinjala izgradnja kuća na susjednim praznim parcelama. Visina vijenca kapele je 475 cm, a sljemena točka (vrh križa) na krovu je 1180 cm.

Kapela je slobodnostojeća građevina s tri strane okružena svojom parcelom, a jedino glavnim pročeljem oslonjena je na javni prostor ulice. Regulacijska i građevinska linija objekta poklapaju se, jer je pročelje postavljeno uz sam rub pločnika. Od komunalnih vodova kapela je priključena samo na gradsku električnu mrežu (zračni vod sa krovnim nosačem), dok na ostalu infrastrukturu nije spojena.

Uzimajući u obzir današnju površinu parcele od ukupno 575 m² (unutar ograde 97,05 m²) i tlocrtnu bruto površinu kapele (17 m²), utvrđen je relativno mali koeficijent izgrađenosti ($k_{izg} = 0,03$), što ovom sakralnom objektu unatoč zgusnutoj okolnoj izgradnji još uvijek osigurava akcentnu impostaciju i čitkost u inače amorfnoj vizuri ulice (podaci o parceli: OSV – Posebni izvadak iz Zemljišne knjige, zku 3; UKGP – Prijepis dijela Posjedovnog lista, br. 6271).

Arhitektura kapele

Tlocrtne i tipološke odlike

Kapela Gospe od hrasta malena je sakralna građevina jednostavnih liturgijskih mogućnosti, koja se u svojoj skulpturalnoj vanjštini doima gotovo kao poklonac.

U nevelikoj unutrašnjosti broda (250/250 cm) kapela ipak ima dostatan obredni prostor za svećenika, ministranta, pojedinačnu pričest i poklon Gospi, dok se procesijska i druga misna okupljanja odvijaju vani, u dvorištu kapele i na zelenom predprostoru prema cesti.

Kapela ima jednobrodni kvadratni molitveni prostor, te užu i nižu polukružnu apsidu, odijeljenu polukružnim koso profiliranim trijumfalnim lukom. Pod kapele je pred oltarnom menzom povišen za jednu stubu, što diskretno određuje hijerarhiju prostora. Redukcija broda na čisti kvadrat i njegovo svodenje križno-bačvastim poljem s naglašenim sjecištem dijagonala i dvoosnosimetrično pozicioniranim otvorima, u interijeru kapele sugerira dojam centralne građevine. Uzimajući u obzir naznake konfesionalne dvojnosti u lokalnoj tradiciji šovanja Gospe od hrasta, nije neočekivano da je u njen arhitektonski kôd Möller unio i nešto pravoslavnoga “bizantizma”.¹⁹ Uz to, svakako je od važnosti i činjenica da je priljevska kapela građena u vrijeme đakovačkog biskupa J. J. Strossmayera koji je svoje zalaganje za “jedinstvo crkava” ugradio ne samo u arhitektonski koncept đakovačke katedrale, već i u njenu posvetnu inskripciju.²⁰

19 Iako u sačuvanim izvorima nema izričitih naznaka takve mogućnosti, zanimljivo je da u Vukovaru postoji jedna starija (kasnobarokna) trokonfesionalna (!) kapela tlocrtno-tipološki vrlo slična ovoj priljevskoj, smještena uz negdašnje zatvore u dvorištu županijske palače. U njoj je stajala “zaokretna” oltarna slika koja se mijenjala ovisno o liturgijskoj potrebi (za katolike, pravoslavce ili evangelike), a interesantno je da je i ta kapelica izgrađena uz stratišno mjesto, jednako kao što se i nastanak priljevske kapele veže uz gradska vješala.

20 Iznad glavnog ulaza, u unutrašnjosti đakovačke katedrale, Strossmayer je

Oblikovne, kompozicijske i stilske odlike

Kapela Gospe od hrasta, jedno od posljednjih djela visokog historicizma u Vukovaru,²¹ oblikovana je u duhu mađarskoga eklektičkog akademizma s kraja 19. stoljeća.

Spominjući oblikovne atribute kapele, Cvekan (1980., 107) navodi da je izgrađena u “neoklasicističkom stilu”, što nikako ne stoji, a istu netočnu stilsku odrednicu preuzima i Vladetić (1997., 15). Kapela, naime, objedinjuje elemente više povijesnih stilova, osobito neoromanike i neogotike, kao i detalje pseudotradicijskoga drvenoga graditeljstva (nadstrešni krovčić s drvenim konzolama iznad portala). Takvi drveni elementi, iako nemaju veze s pučkom arhitekturom vukovarskog područja, ipak odišu ladanjskim romantičnim ugođajem kakav su mađarski historičisti “nacionalnog stila” u to vrijeme često rabili.²²

U svojoj izvanjskoj pojavnosti kapela nosi dominantan neogotički kod²³ (npr. kvadrangulacijsko proporcioniranje tlocrta i pročelja, naglašeno visoke elevacije krovništa s izduženom vitkom lanternom, koso završeni sokl, profilacije portala, kovane krovne križeve, svodne zatege), no dekorirana je i cijelim nizom neoromaničkih detalja (polukružne arkadice i nazub strešnog vijenca, oblika snoromanički “X” prozori s lažnim rustičnim blokovima “kamena”, polukružna apsida svođena kalotom, bačvasto svođeni naos, polukružno nadlučeni portal i trijumfalni luk, itd.). Njenu romaničku stilizaciju u izvješću o blagoslovu kapele ističu i lokalne novine opisujući procesiju “...ponosnoj i vitkoj, u romanskom štalu gradjenoj kapeli ‘k hrastu’...” (**1892.c, 2).

Iako Möller, po običaju svoga vremena za sakralnu arhitekturu koristi isključivo elemente srednjovjekovnih

dao upisati sljedeću posvetu: “Slavi Božjoj, jedinstvu crkava, slogi i ljubavi naroda svoga”.

- 21 Najranija pojava historicizma u arhitekturi Vukovara datira iz 1863. kada je izgrađen Eltzov žitni “Crveni magazin”, a posljednje djelo kasnoga vukovarskog historicizma, u godini kada se već snažno manifestira secesija kao novi stil, je mauzolej obitelji Eltz iz 1909.
- 22 Iste elemente drvene tradicijske arhitekture Istvan Möller je koristio i prigodom adaptacije dvorca grofova Khuen-Belassy u obližnjem Nuštru (V. Bed., 1995., 588).
- 23 U opisu kapele iz Obrasca Š-05 *Štete na nepokretnim spomenicima kulture*, ističu se samo neogotički elementi arhitekture, a druge se ne spominje: “Neogotička kapela BDM od hrasta, sa zvonikom posred krovništa. Mali kvadratni brod s polukružnim svetištem + kalotom. Zidana je opekama. Iznad ulaza neogotička nadstrešnica od drveta (hrast). Detalji neogotički. Pročelje djelomično od vidljive opeke. Ul. stepenica šikloški kamen. Unutarnje uređenje neogotičko. Oko kapele ograda.” (MK – Obrazac procjene ratne štete: Gospa od hrasta, Vukovar; šifra 162018).

Zlatko Karač
**Kapela Čudotvorne
Gospe od hrasta u
Vukovaru
- istraživanje
i obnova**

stilova,²⁴ ugrađena oltarna menza u profilacijama “vijenca” ipak je izvedena klasično (u slogu geizon-sima-kimation), uz neobarokni naglašeno trbušasti “S” antependij.

U interijeru meko i glatko svođeni stereotomski prostor kapele nema posebnih arhitektonskih akcenata, nikakvih elemenata zidne plastike ni formalnih ukrasnih detalja.

U teksturi fasadnih ploha snažna je raščlamba postignuta kontrastiranjem glatko žbukanih plastičkih elemenata (lezena, sokla, arkadure) i osnovnoga zidnog platna izvedenog od neožbukane fugirane (zapravo “dersane”) cigle u pravilnom prevezu vežnjaka. Svi vanjski otvori (portal i bočni prozori), kako je spomenuto, dvoosno su simetrično postavljeni.

Vjerojatno najsnažnija kompozicijska dominantna u arhitekturi kapele je vrlo strmo slikovito krovništvo koje, međutim, nosi izrazito sjevernjačka obilježja, proporcije, i detalje, i svakako je bez uporišta u oblicima lokalne slavonske, i uopće panonske medievalne sakralne arhitekture na koju se Möller nastojao referirati. Za krov ove kapele jednom je prigodom upotrijebljena odrednica “transilvanska gotika”²⁵, što doista može odgovarati oblikovno romantičnoj kompoziciji cijele kapele.

Strukturne odlike, gradivo i konstrukcija

Građevni sklop kapele zanatski je solidno izveden, od uobičajenih materijala i konstruktivnih elemenata toga vremena (s iznimkom betona koji je bio novina, i u Hrvatskoj tada još nije bio u široj uporabi!).

Temelji su, sudeći po Möllerovom projektu (OMH – Kapelle zu Vukovár, br. 63722-3-4), izvedeni od nabijenog betona,²⁶ centrično su pozicionirani u odnosu na gornje zide i vrlo su široki (101, 116, 131 cm)²⁷, vjerojatno zbog močvarnog tla na kojemu je kapela podignuta. Nadtemeljno zide, izvučeno je do nivelete sokla i zidano je opekom na 2 ½ debljine (75 cm).

24 U razdoblju historicizma općenito se za sakralne gradnje puno češće koriste izvedenice medievalnih stilova (neoromanika, neogotika i neobizantizam), dok se za profane objekte koriste klasične izvedenice (neorenesansa, neobarok i neoklasicizam). U tome Möller, dakle, ni po čemu nije iznimka.

25 Vidjevi još u ratnim godinama fotografiju vukovarske kapele, takvu je stilsku atribuciju duhovito predložio prof. dr. sc. Vladimir Bedenko, najbolji poznavalac Möllerova djela u Hrvatskoj.

26 Prilikom istražnih radova, sondiranja uz temelje nisu obavljena, pa nije bilo moguće usporediti projektirano i stvarno izvedeno stanje.

27 Gotovo dvostruko su širi od debljine zidova koje nose (npr. kod bočnih je zidova odnos 60:116 cm).

Zidovi kapele također su u cijelosti zidani opekom starog formata (29,5/14,5/7 cm) signiranom slovom "S" u stiliziranoj rimskoj kapitali. Opeka je svjetla, zagasite oker do narančaste boje, s čitljivom nepravilnom granulacijom u prijelomu (mljeveni cigleni klinker ili šamot).

Debljina zida je: 2 ½ opeke na ulaznom pročelju (75 cm), 2 opeke na bočnim zidovima (60 cm) i 1 ½ opeka na apsidi (45 cm). Na pročeljima gdje je vidljivo lice od neožbukane fugirane opeke, zid je zidan u prevezu vežnjaka (svi redovi !), s pomakom od ¼ formata. Vrlo ravno nivelirani redovi su odvojeni ujednačeno obrađenim reškama²⁸ i "dersani" površinski zaglađenom žbukom²⁹. Na unutarnjem licu zida prevez opeke čita se u naizmjeničnim redovima punog dužnjaka i punog vežnjaka, pri čemu reške nisu posebno obrađene budući da su zidovi u interijeru ožbukani tankom (0,5-1 cm) jednoslojnom svjetlom vapnenom žbukom.

Na pročelnim zidovima nema elemenata manufakturne ni direktno modelirane plastike, već samo one šablona izvlačene, zidarske. Svi plastički istaci na fasadi (sokl 4 cm, lezene 8 cm, arkadice i nazubi strehe 8 cm, profilacija portala, prozorske špalete, itd.) izvedeni su od istaknutih opeka ožbukanih vučenom dekorativnom profilacijom u jakom vapneno-cementnom mortu tamno sive boje. Fasadne konzole na koje se oslanja drvena nadstrešnica iznad portala, izlivena su u čistom cement-betonu, i ugrađene kao gotovi montažni elementi.

Za zidanje stupaca dvorišne ograde, izvedene znatno kasnije od kapele, upotrijebljena je drugačija opeka malog formata (25,5/11,5/6 cm).

Svod nevelikoga kvadratičnog broda kapele izveden je kao jedno križno-bačvasto polje. Geometrijski je konstruirano kao okomiti prodor dvaju polukružnih valjaka s ukriženim dijagonalnim bridovima (bez rebara !), oslonjenim na uglove kapele. Budući da svod nije ničim opterećen (krovište se oslanja na vanjske obodne zidove), njegova je ljuska zidana vrlo tanko, na ½ opeke (debljine 14,5 cm), koje su sjekomično ugrađene u smjeru izvodnica valjka. Kako su opeke u odnosu na zakrivljenost svodne plohe polagane okomito na tangentu svodne krivulje, dijelom su pritesane u klinasti profil, a mjestimično su u šire reške uloženi i plosnati biber-crjepovi. Konstrukcijski, svod je zidan vrlo loše jer su završne opeke uz dijagonalni spoj

28 Reške su širine 1 cm, iako je prema modulu opeka reška treba biti samo 0,5 cm, pa to stvara male greške na licu zida.

29 Ta jednostavna tehnika laganoga površinskog žbukanja korištena je za popravljjanje neravnog lica ili bridova opeke, no od kada je u uporabi fasadna opeka, gotovo više i nije u uporabi.

samo koso pritesane i prislonjene, umjesto da je izveden naizmjenični prevez na "riblju kost". U gornjim dijelovima perimetralnih zidova svod je sapet s četiri skrivene zatege od plosnog željeza, čije su glave ukotvljene u uglovima kapele. Stoga uglovna "ojačanja" lezenama nemaju nikakvu konstrukcijsku ulogu, a budući da je zategama u potpunosti preuzet horizontalni potisak svoda, zidovi kapele su i nepotrebno debeli.

Svod apside također je dimenzioniran na ½ opeke (14,5 cm) i izveden je kao idealna četvrtina kugle prislonjena uz otvor trijumfalnog luka.

Otvori / lukovi. Svi zidani otvori kapele (portal, prozori, trijumfalni luk) nadlučeni su polukružno i izvedeni od konusno modelirane opeke (klinasti kalup!), slagane na oblučilu.

Luk portala je unatoč maloga raspona (88 cm) izveden u visini 1 ½ opeke (45 cm), jednako kao i dvostruko širi trijumfalni luk. Sve profilacije otvora – na portalu dvostruka konkavna užljebina rezana iz ¼ kruga, kod trijumfalnog luka jednostavno zakošeni uglovi, uz prozore kose špalete – izvedene su pritesavanjem opeka nakon ugradbe i finim izvlačenjem šablonama u produžnoj žbuci. Prema Möllerovom projektu, vanjske prozorske špalete i vanjska profilacija portala trebale su biti klesane u kamenu što, međutim, vjerojatno zbog štednje nije izvedeno.

Uz to, portal je po Möllerovom projektu trebao biti zatvoren jednokrlnim vratima, a izvedena su, unatoč maloj širini otvora, dosta masivne dvostruke drvene vratnice s okvirima i punim ukladama.³⁰ Okov je ručno kovan. S obzirom na simetrična dvostruka "X" zakošenja prozorskih špaleta, staklo se ugrađivalo u sredinu debljine zida, a kako okvira i stolarskih šprljaka nije bilo, samo je prislonjeno na žbuku i učvršćeno s po tri horizontalna metalna "L" profila. Recentno je korišteno obično žuto ornament staklo s kružnim otiscima (imitacija tzv. katedralnog stakla s "bocnama"), dok izvorno ostakljenja vjerojatno nije ni bilo.³¹

Pod / stube. Prva najniža podna niveleta je ulični parter pred ulazom, s kojega se preko tri klasično profilirane stube (svaka visine 15 cm), izvedene u šikloškoj ružičastoj mramornoj breči,³² pristupa u unutrašnjost kapele. Druga niveleta odgovara razini poda lađe što je izveden od

30 Samo je srednje polje vratnica zbog prozračivanja ostavljeno otvoreno, bez uklade, i zaštićeno rešetkama.

31 Otvori su vjerojatno bili zaštićeni tek metalnom mrežicom, zbog insekata i ptica.

32 Najniža stuba (izvorno također kamena, zakošenih uglova), recentno je izvedena od betona i sužena zbog izvedbe pločnika.

keramitnih pločica (vjerojatno tipa “Zagorka” Bedekovčina), položenih u cementni mort. Pločice su mat obrade, četverbojnog sloga (bijela, smeđa, svjetlo i tamno plava), ukrašene geometrijskim i florealnim motivima (vitice, pupoljci, cvjetovi). Središnji dio podne plohe opločen je mliječno bijelim pločicama koso rezanih uglova (na oktagon) s umetnutim cvjetnim plavim rombičnim uglovima. Bordura poda uz rubove prostorije ukrašena je smeđom pasicom i višebojnim vitičastim ornamentom. Treća niveleta je podnica svetišta što je u odnosu na pod lađe, kako je već spomenuto, podignuta za još jednu profiliranu stubu.

Krovište / pokrov. Visoka krovna kapa oblikovana je kao strma četverostrana piramida (nagiba 70°), postavljena nad brodom kapele. Kroz nju po dužoj osi “prodire” niže dvostrešno krovište što je nad ulazom zaključeno zabatom, a nad apsidom stožastim zaobljenjem. Na vrhu krovišta je vitka lanterna, ukrašena neogotičkim djetelinastim trolistom. Isti motiv trolista apliciran je i na odzračne krovne “kućice” ugrađene u bočne plohe krovišta, a nalazimo ga i na drvenoj nadstrešnici što je štitila sliku Čudotvorne Gospe nad ulazom.

Na tri istaknute točke krovišta (na vrhu lanterne, na sljemenu iznad apside i na portalnoj nadstrešnici) postavljeni su kovani željezni križevi s ukrasnom jabučicom i kružnim prstenom oko krakova (Kristov monogram).

Drvena konstrukcija krovišta sastavljena je od dva para unakrsno postavljenih krovnih vezača s vertikalnim stupovima ukrućenim dijagonalama i višestruko ukriženim klještima. Građa je povezana tesarskim spojevima, vijcima i skobama od plosnog željeza. Na rogovima uz strehu su ugrađeni prirošci koji ublažavaju nagib krovišta, stvarajući meku završnu konturu krova.

Pokrov od pocinčanog lima položen je na daščanu oplatu, i složen u horizontalne trake s ležecim prijeklopom. Oluka nije bilo, također ni krovne gromobranske instalacije.³³

Unutarnje uređenje kapele – inventar

O opremi kapele razmišljalo se već tijekom priprema za njezinu gradnju. Tako biskup Raffay u dokumentu iz 1821., kojim dopušta izgradnju Gospine kapele, obvezuje žitelje Novog Vukovara da se pobrinu i za nabavku crkvenog odijela (Belavić, 1928., 46).

33 Na sljemenu krova recentno je postavljen “T” nosač za zračne elektrovodove.

Nakon izgradnje kapele u župnoj je *Spomenici* zabilježeno da se "...za ukras i velebje kapelice osobito pobrinuše najviše gdje: Marija Laudенbach i Terezija Soltoković" (Belavić, 1908., 73; Belavić, 1928., 48).

Oprema i mobilijar

Od elemenata ugradbene opreme u svetištu kapele dominira zidana oltarna menza s vitičasto profiliranim antependijem oblikovanim na (neo)barokni način; retabla nije bilo. U desnom dijelu apsidne konhe izvedena je malena polukružna niša za svetu vodu i ulje. Na zidu lijevo od vrata bila je ovješena škropionica u obliku školjke s laticastim utorima, izvedena od glazirane zelene *terracote*.³⁴ Iako nema radioničkog žiga, posuda je vjerojatno pripadala keramičkoj manufakturi Zsolnay, koja je na ovim prostorima, zbog blizine Mađarske, dominirala kvalitetnom produkcijom kasnog 19. stoljeća. U kapelici je lijevo ispred oltara stajalo jednostavno drveno klecalo, a za nemoćne su postojala dva drvena stolca.³⁵ Na oltaru su se nalazila dva metalna svijećnjaka (iskucani posrebrani lim?) i još dva drvena tokarena svijećnjaka. Na oltarnoj menzi, na malo povišenom postolju bio je ugrađen tabernakul. U štiti je pronađen drveni stalak za knjigu (ambon), koji je također morao stajati na oltaru. Kasica za milodare bila je pričvršćena s unutarnje strane vratnica, a imala je prorez prema van.

Slika Čudotvorne Gospe od hrasta

Po povijesnoj i simboličkoj vrijednosti, svakako najvažniji umjetnički artefakt kapele bila je titularna slika Gospe od hrasta, što je sve do ratnih stradanja u jesen 1991. visjela na glavnom pročelju povrh portala, zaštićena u drvenoj ustakljenoj kutiji ispod drvene strehe.³⁶

Prema formalnim figuralnim elementima, posebno po stiliziranoj odori s gustim naborima i pokrivalom za glavu, priljevska Gospa pomalo slična bizantski način prikazivanja svetica (podsjećam na dvokonfesionalnu tradiciju ovoga "svetog mjesta", o čemu je bilo riječi u povi-

34 Škropionica razbijena u nekoliko komada, pronađena je u štiti prilikom raščišćavanja kapele te je restaurirana u HRZ-u i potom ugrađena na izvornu poziciju. Zahvat je izveo restaurator Đuro Šimičić.

35 Za podatke se zahvaljujem borovskom župniku o. Anti Perkoviću.

36 U literaturi se navodi da je ta zavjetna slika bila "ugrađena" u zidu kapele, što nije točno, budući da je bila jednostavno ovješena.

jesnom dijelu).³⁷ Lik stajaće okrunjene Gospe s Djetetom Isusom u lijevoj ruci, oštro je konturiran i grafički plošno odvojen od neutralne pozadine s oblacima i zrakastom aureolom oko krune. Prema objavljenoj reprodukciji (Belavić, 1928., 43) čini se da je ta slika, zapravo, bila oslikani tekstil (svila ?), možda izrezak iz neke starije bratovštinske zastave, koji je za prigodu javnog izlaganja bio nategnut na drveni okvir sa staklenim poklopcem. Prema "otisku" kutije na bojanom pročelju, dimenzija okvira je bila 60/38 cm, a sam oslik na platnu bio je veličine 54/31 cm.

Budući da je slika u Domovinskom ratu nestala, pouzdane datacijske odrednice nije moguće utvrditi. Na sačuvanoj razglednici s reproduciranom priljevskom Gospom (prema primjerku u AŽB), u donjem desnom uglu nejasno se čita 1852., no nije sigurno da je to oznaka godine (može biti i signatura, inventarni broj i sl.). Dvojbe oko datacije dodatno komplicira neizvjesna sudbina one stare, izvorne slike s početka 19. stoljeća za koju Belavić (1928., 47) tvrdi da je u požaru ostala čudom sačuvana, iako je, kako smo rekli, vjerojatnije da je slika koju smo poznavali novija zamjena s kraja 19. stoljeća, budući da Zoltner prigodom blagoslova kapele doslovno kaže: "Ele godine 1889. izgori hrast, požar uništi sliku Majke božje (...) Njezina slika izgori i nestade je, ali slika, koju na srcu nose bogoljubni kršćani ovog mjesta, oživi i ponuka ih, da izvedu plemenu namjeru svoju, te kapelicu sagrađe" (**1892.c, 2).

Ostale umjetnine

Osim te čudotvorne Gospine slike koja je nesumnjivo ishodište priljevskoga kulta, iznad oltara na zidu svetišta bila je ovješena još jedna slika sa stajaćim likom Gospe, navodno slikana uljanim bojama, uokvirena, približnih dimenzija 80/40 cm.³⁸ Po zatečenim kukastim zidnim čavlama, moguće je pretpostaviti da je u kapeli postojalo još nekoliko slika. U urušenoj štiti pronađeni su fragmenti oslikanog stakla s ikonografskim motivom *pieta*.³⁹

37 Upozoravam da je u *Kalendaru Srca Isusova i Marijina* reproducirana potpuno kriva slika potpisana kao "Gospa od hrasta u Vukovaru" (**1918., 20). Na predlošku je, naime, otisnuta barokna slika Žalosne Gospe koja je nekada visila u istoimenoj kapeli na starom rkt. groblju, a kasnije je prenesena na oltar Gospe od sedam žalosti u franjevačkoj crkvi.

38 Podaci prema usmenom priopćenju borovskog župnika fra Ante Perkovića.

39 To nisu tragovi vitraja, jer ih kapela nije imala, već ulomci slike izvedene u tehnici ulja na staklu (prema terenskim bilješkama autora iz vremena provođenja restauratorskih istražnih radova u ljeto 1998.).

U kapeli su utvrđeni i zidni oslici. Izvorno sve su površine u interijeru bile obojane u svijetli oker, a u tri naknadna sloja dekoracija je višebojna, izvedena tutkalnim bojama, liniranjem i šablonima s geometričnim motivima (rozete, zvijezde, mramorizacija).⁴⁰

U kapeli su, sudeći po razbijenim ostacima gipsane lijevane plastike osrednje manufakturne kvalitete, postojale i barem dvije novije svetačke skulpture, visine oko jedan metar. Iako se u neznatnim ostacima teško mogu razabrati svetački atributi, ipak su naslućeni motivi Srca Marijina i Srca Isusova.⁴¹

Obrednog posuđa, misnoga ruha ni liturgijskih knjiga u kapeli nije bilo, već se za blagdanske mise sve potrebno donosilo iz borovske župne crkve. Kapela nije imala zvono.

Ratna razaranja kapele

Oštećenja u ratnim djelovanjima 1991. i kasnije devastacije

Za vrijeme opsade Vukovara u jesen 1991.⁴² priljevska je kapela u više navrata bila cilj artiljerijskih napada tzv. JNA i četničkih paravojskih postrojbi.

Učestalo je gađana projektilima koji su padali u njejoj neposrednoj blizini (prvi minobacački projektili već 1. rujna 1991.), pa su na svim pročeljima evidentirana površinska oštećenja od rasprskavanja gelera.

Uz to, direktno je pogođena najmanje jednim topničkim probojnim projektilom velikog kalibra u SZ zid, po prilici u visini prozora, od čega su nastupila teška oštećenja konstrukcijskog sklopa kapele i potpuno uništenje inventara u njejoj unutrašnjosti. Srušena je gotovo cijela gornja polovina vrlo debeloga bočnog SZ zida (od razine prozorskog parapeta, do krovnog vijenca), zatim ugao prema glavnom pročelju, i polovina svodnog polja što je bilo oslonjeno na srušene zidove. Od siline zračnog po-

40 Restauratorske istražne radove sa sondiranjem bojanih / slikanih slojeva proveo je Đuro Šimičić iz HRZ-a (HRZ – Vukovar: kapela Gospe od hrasta – Izvješće..., 1998.).

41 Za podatak zahvaljujem restauratoru HRZ-a Đuri Šimičiću, koji je u procjeni ratnih šteta na pokretnim umjetninama u gradu Vukovaru 1997. vodio elaboraciju spomeničke plastike. U dossieru procjene ratne štete na kapeli Gospe od hrasta, ostaci zatečenih skulptura kratko su signirani kao "MB" (Majka Božja ?) (MK-Obrazac procjene..., šifra spomenika 162018).

42 Bitka za Vukovar glavninom svoga intenziteta odvijala se tijekom 86 dana opsade grada, 25. 8.-18. 11. 1991.

tiska cijela je krovna kapa rastrešena, izbačena iz ležišta i pomaknuta u stranu za oko 30 cm, oštećujući pri tome i profilirani vijenac. Od detonacije su popucali dijelovi glavnog pročelja, posebice oko luka portala i zabata. Sretna je okolnost što kapela nije pogođena zapaljivim projektilom s fosfornim punjenjem (inače često korištenim u napadima na Vukovar), pa na njoj nema tragova gorenja i eventualne štete izazvane požarom.

Prema dolaznoj putanji projektila, čini se da je topnički hitac mogao biti ispaljen s pozicije Crepulja-Borovo Selo ili sa ekonomije Orlovača gdje je cijelo vrijeme opsade bila smještena tenkovska jedinica JNA. Taj razorni pogodak datira iz posljednjih dana obrane grada (svakako nakon 1. studenog, kada je župnik posljednji put obišao kapelu koja još nije bila tako teško oštećena).⁴³

Nakon okupacije Vukovara, otvorena i nezaštićena kapela je izložena daljnjim devastacijama pa je iz nje odnesen drveni mobilijar (klecalo i stolci), iz svetišta je ukradena oltarna slika Gospe, te glavna relikvija – slika Čudotvorne Gospe od hrasta s glavnog pročelja. Također su otuđeni najljepši dijelovi kovane dvorišne ograde sa čipkastim srolikim ukrasima (oboja vrtna vrata i stražnji potez ograde prema Vuki).⁴⁴

Konstruktivski sklop kapele gotovo je sedam godina bio izložen djelovanju atmosferilija, što je prouzročilo dopunske, sekundarne ratne štete.⁴⁵

Procjena ratne štete

Prvi stručni očevid i dokumentiranje stanja kapele uz osiguranje UNTAES-a izvršeno je 26. lipnja 1996., no nikakva efektivna zaštita tada još nije bila moguća.⁴⁶ U okviru priprema za reintegraciju Podunavlja državni Stožer za obnovu spomenika kulture i kulturne baštine

43 Za podatak zahvaljujem borovskom župniku fra Anti Perkoviću.

44 Do sada ništa od otuđenoga inventara i umjetnina nije pronađeno.

45 Posebice je štetno napijanje zidova, svodova i drvene građe padalinama, što je za posljedicu imalo zimsko smrzavanje, a potom i osipanje opeke i vezivnog morta u reškama, isoljavanje ziđa i truljenje izloženih dijelova krovišta. Uz to, iz urušenih dijelova ziđa i svodova raslo je zelenilo (bršljan, itd.) čiji korijen dodatno razara nosivu strukturu.

46 U okviru hrvatskoga pregovaračkog tima zaduženog za pitanja graditeljstva, urbanizma i zaštite spomenika tada sam prvi put posjetio okupirani Vukovar.

Grada Vukovara,⁴⁷ 1. srpnja 1997. također je obišao kapelu i uvrstio je u prioritete buduće obnove. Komisija Ministarstva kulture kapelu je preliminarno pregledala 15. srpnja 1997.⁴⁸ Ministarstvo razvitka i obnove, također u srpnju 1997., osječkoj je tvrtki SIRRAH povjerilo izradu okvirne procjene troškova obnove kapele, koja je, za potrebe donatorskoga ugovaranja tada iskazana na 200.000 kn.⁴⁹

Posebna komisija za popis i procjenu ratne štete na spomenicima kulture,⁵⁰ nakon dopuštenja UNTAES-a, dana 21. listopada 1997. pregledala je kapelu, opisala karakter oštećenja i izvršila izračun ratne štete, odnosno procijenila troškove obnove. Primijenjena je metoda "proračuna po sklopovima", pri čemu je utvrđen postotak oštećenja pojedinih elemenata 20-80%. Tada su određene i hitne zaštitne mjere koje treba poduzeti, te prijedlog programa obnove u kojemu se kao zanimljivost preporučuje i stavljanja hrasta pod zaštitu (MK – Obrazac procjene ratne štete ...[šifra:162018]: Kapela Gospe od hrasta, Vukovar).

Na kapeli je iskazana V. kategorija oštećenja (građevina djelomično srušena), a iznos štete proračunat je na 140.400 kn [39.000 DEM]⁵¹ (Karač, 1997.a, 35, 60; Karač, 1997.b, 33, 58; Predrijevac i sur., 2001., 1326).

Šteta na dekorativnim zidnim oslicima procijenjena je na dopunskih 18.000 kn [5.000 DEM]⁵² (MK – Obrazac procjene ratne štete ...[šifra:162018]: Kapela Gospe od hrasta, Vukovar).

47 Članovi Stožera, na čelu s ministrom kulture RH mr. sc. Božom Biškupićem bili su: mr. sc. Branka Šulc, pomoćnica ministra kulture, Ivan Krstanović, pomoćnik ministra razvitka i obnove, Matija Salaj, d.i.a., direktor Zavoda za prostorno planiranje Ministarstva prostornog uređenja, Ruža Marić, prof, ravnateljica GMV u progonstvu, Dragutin Katelanac, prof, ravnatelj Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, Miljenko Domijan, prof., glavni konzervator Ministarstva kulture, fra Branimir Kosec, gvardijan franjevačkog samostana i župnik vukovarski, i Zlatko Karač, d.i.a., asistent Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

48 Komisiju Ministarstva za terensku pripremu procjene ratne štete sačinjavali su: Vlado Ukrainčik, prof., Božidar Uršić, d.i.a., Zlatko Karač, d.i.a., i Zdenka Predrijevac, d.i.g.

49 Taj izračun korišten je samo za pripremu donacijskih programa, no službeno nije relevantan, budući da se kod spomeničkih objekta primjenjuju drugačiji kriteriji i posebna metodologija procjene ratne štete prema obrascu Š-05: *Štete na nepokretnim spomenicima kulture*.

50 Popisnu komisiju br. 143 činili su konzervatori: dr. sc. Zorislav Horvat, d.i.a., Ljiljana Šarlah, prof., i Nenad Rimanić, d.i.g.; restauratorsku procjenu stanja umjetnina izvršili su Đuro Šimičić, v. rest. i Lana Križaj, prof.; fotodokumentaciju zatečenog stanja izradio je Vid Barac.

51 Službeni izračun ratne štete je sukladno tadašnjim propisima, bio iskazan u HRD, u iznosu od 273.000, a konverzijom toga iznosa (prema tečaju 7:1), dobivao se izračun u tada još važećim DEM., i kasnije u Kn.

52 Službeni izračun ratne štete na dekorativnim oslicima iznosio je 35.000 HRD.

Konzervatorsko-restauratorska istraživanja

U sklopu priprema za obnovu kapele Hrvatski je restauratorski zavod u srpnju 1998. proveo istražne radove koji su obuhvatili: a) prethodnu obradu i kolacioniranje arhivsko-dokumentacijskih izvora i literature;⁵³ b) arhitektonsko snimanje postojećeg stanja kapele i dokumentiranje nalaza (crtežom, fotografijama, itd.);⁵⁴ c) istraživanja građevne strukture kapele (konstrukcijskih elemenata, vrste gradiva i načina izvedbe);⁵⁵ d) restauratorska sondiranja bojanih / slikanih slojeva i utvrđivanje građevnih faza;⁵⁶ e) sortiranje i restauraciju ostataka pokretnih umjetnina zatečenih *in situ* (terakotna i gipsana plastika, drveni inventar i dr.)⁵⁷ (HRZ – Vukovar, kapela Gospe od hrasta: Izvješće o provedenim konzervatorsko-restauratorskim istražnim radovima [Đ. Šimičić, 1998.]

Osnovni rezultati istraživanja

Prema pronađenim djelomično sačuvanim originalnim nacrtima I. Möllera (OMH – “Kappelle zu Vukovár” [br. 63722-3-4]) utvrđeno je da je kapela gotovo u potpunosti realizirana prema autorovom projektu, s tek nekim odstupanjima u izboru zamjenskih materijala. Gospina kapela je, s obzirom na neveliku starost, jednoslojan objekt i nema daljnjih razvojnih faza, osim izvedbe nove dvorišne ograde u razdoblju između dva svjetska rata.

Jedine mijene koje su vizualno utjecale na izgled kapele su višekratna promjenjiva obojenja pročelja i unutrašnjosti.

Na pročeljima je utvrđeno sedam slojeva obojenja,⁵⁸ zadnji iz 1985. (obnavljani su prosječno svakih 13 godina). Pročelja su uvijek bila dvobojno raščlanjena, pri čemu je

53 Konzervatorski dio istraživanja vodio je autor ovog priopćenja.

54 Arhitektonsko snimanje vodio je mr. sc. Boris Vučić, d.i.a., sa Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a iscrtavanje dokumentacije obavio je Tomislav Marjanović., stud. arh. Fotodokumentiranje je izvršio Vid Barac, fotograf Ministarstva kulture, a radne fotografije povremeno su snimali i restauratori HRZ-a.

55 Tehničko-inženjerska istraživanja proveo je autor ovog priopćenja, uz konzultacije s Božidarom Uršićem, d.i.a., s Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

56 Restauratorska istraživanja ispred HRZ-a vodio je Đuro Šimičić, viši restaurator, a u terenskim sondiranjima sudjelovali su i restauratori Siniša Čular, Miroslav Pavičić i Ida Džidić.

57 Restauratorski pregled ostataka inventara i osnovne rekonstrukcijske zahvate na nekim predmetima također je izvršio Đuro Šimičić.

58 Za interpretaciju bojanih slojeva i rezultate sondiranja zahvaljujem se restauratoru Đuri Šimičiću iz HRZ-a koji je vodio istražne radove na kape-
li.

fondo od vidljive fugirane opeke u svim fazama bio tamniji, a glatko žbukana plastika svjetlija. Izvorni sloj iz 1892., koji je relevantan za konzervatorsku prezentaciju fasada, pokazuje sljedeći odnos boja: gold oker smeđi (fondo) / svijetli oker hladni (plastika). To bitno mijenja "naslijeđenu" posljednju prijeratnu fazu obojenja što je bila izvedena u zagasito crvenoj paleti (*caput mortum hell*). Drveni dijelovi pročelja (vratnice, nadstrešnica nad ulazom i konzole) izvorno odgovaraju tamnome zidnom fondu i bili su oličeni u zagasiti "pečeni" oker. Elementi od kovanog željeza (krovni križevi) ličeni su u mat crnu boju, limarija je mat siva, neličena. Dvorišna ograda kao kasnija dogradnja ima samo tri nanosa obojenja koja su uvijek usklađena s odgovarajućim slojem na pročelju kapele.

U interijeru su utvrđene četiri faze naliča, pri čemu je prvi izvorni sloj jednobojni oker, a naknadno se javljaju dekorativni višebojni oslici s geometričnim aplikacijama izvedenim šablonama (zvijezde, rozete).

Rezultati i zaključci ostalih dionica istražnih radova uključeni su u odgovarajuća poglavlja ovoga priopćenja, i u potrebnoj su mjeri već izneseni naprijed (npr. historiografija, arhitektonske odlike kapele, konstruktivni elementi, gradivo, inventar u interijeru...).

Obnova

Kapela Čudotvorne Gospe od hrasta obnovljena je u okviru donacijskog programa, koji je koordiniralo Ministarstvo razvitka i obnove RH⁵⁹ (Karač, 1997.a, 60; Karač, 1997.b, 58).

Prvotnu donacijsku obvezu bila je preuzela tvrtka "Enterijer" iz Đakova, koja se već prije početka realizacije povukla, pa je obnovu kapele u konačnici donirala udruga "Hrvatska žena", Vukovar (Predrijevac i sur., 2001., 132). Projekt obnove je na temelju istražnih radova i konzervatorskih uvjeta izradila tvrtka "Skica" d.o.o. iz Vinkovaca.⁶⁰ Ispitivanje nosivih svojstava konstrukcije proveo je Zavod za tehničku mehaniku Građevinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Izvođač građevinskih radova prvotno je bila tvrtka "K. A. C." iz Vukovara, no sudjelovao je i određeni broj pridruženih kooperanata i obrtnika koji su također donirali dio radova. Građevinski nadzor nad izvedbom vodila je tvrtka "Gitas" iz Zagreba⁶¹, a direktivni

59 U katalogu donacijskih objekata kapela se vodila pod šifrom A-8.

60 Projektant je Željko Markasović, d.i.a.

61 Nadzorni inženjer je bio Sremac, d.i.g.

konzervatorski nadzor Konzervatorski odjel u Osijeku.⁶² Glavni consulting obnove u ime Ministarstva razvitka i obnove vodio je Hrvatski institut za mostove i konstrukcije (HIMK).⁶³

Efektivni radovi na obnovi kapele započeli su u listopadu 1998., bez dozvole Konzervatorskog odjela i sa stručno posve nekompetentnim izvođačima.⁶⁴ Nedostatna donacijska sredstva za posljedicu su imala učestalo i nesustavno izmjenjivanje izvođača, pa se gubio kontinuiteta procesa obnove, a cijeli se posao nepotrebno prolongirao na pune dvije godine. U konačnici, izveden je samo dio potrebnih radova, pa se dosadašnju obnovu može prihvatiti tek kao privremeno stanje koje će zahtijevati ispravljanje nekih grešaka i dovršetak nerealiziranih detalja iz konzervatorskog programa, kada to prilike dopuste.⁶⁵

Spomeničke odrednice

Status i režim zaštite

Kapela Čudotvorne Gospe od hrasta do Domovinskog rata 1991. nije bila zaštićena niti je bila uvedena u konzervatorsku evidenciju, vjerojatno stoga što zbog nedostatne istraženosti nije bila prepoznata i adekvatno valorizirana njena vrijednost. S obzirom da se nalazi na periferiji grada, izvan povijesne jezgre, nije bila zaštićena ni kao dio urbane cjeline.

Ipak, na glavnom pročelju građevine zatečen je bojom otisnuti znak Haške konvencije⁶⁶ za koji nije bilo moguće utvrditi jesu li oznaku postavile naše službe u tijeku obrambenih priprema u kasno ljeto 1991., ili nelegalna srpska ustanova za zaštitu spomenika (tzv. REZVUK), koji je u okupiranom Vukovaru djelovala 1992.-1997.

62 Nadležni konzervatori koji su pratili obnovu bili su Zdenka Predrijevac, d.i.g. i Damir Filipović, d.i.a.

63 Cjelokupnu proceduru obnove u Vukovaru ispred HIMK-a vodio je Milan Crnogorac, d.i.g.

64 Konzervatorska komisija Ministarstva kulture već je na samom početku obnove, 23. listopada 1998. izdala *Rješenje o privremenoj obustavi radova*, "...ocijenivši da se radovi izvode neadekvatnim materijalom i načinom, bez ustrojenoga gradilišta, bez nadzora i bez da su o tome obaviještena nadležna ministarstva..." (MK- *Rješenje...*)

65 Za obnovu kapele izdana je lokacijska dozvola, građevinska dozvola po zakonu nije bila potrebna, a izvedeno stanje Služba zaštite spomenika nikada nije prihvatila.

66 Međunarodna oznaka za spomenički objekt.

U postupku priprema za procjenu ratne štete na spomenicima kulture u hrvatskom Podunavlju, Konzervatorski odjel u Osijeku kapelu je Čudotvorne Gospe od hrasta preventivno zaštitio 1994. (KOO – Rješenje...371/155-94), a trenutno je u postupku revizija njenog statusa i priprema rješenja o trajnoj zaštiti kao nepokretnoga kulturnog dobra.

Kategorizacija

Kapela Čudotvorne Gospe od hrasta na Priljevu spomenička je građevina *lokalne vrijednosti* od važnosti za grad, IV. (D) kategorije,⁶⁷ a za promicanje u eventualnu višu kategorijsku skupinu od utjecaja bi mogla biti izvrsna očuvanost kapele (nakon provedenih konzervatorskih zahvata) i prestižna autorska atribucija Istvanu Möllneru.

Zaključak – valorizacijske odrednice

Gospina kapela na Priljevu, iako donedavno nije bila obuhvaćena konzervatorskom zaštitom, povijesna je građevina nedvojbenih spomeničkih svojstava čitljivih u više valorizacijskih razina.

Arhitektonska vrijednost kapele očituje se u skladnoj, akademski pročišćenoj historicističkoj stilizaciji, s dotjeranom arhitektonskom kompozicijom i finim detaljima. Kapela je zanatski građena kvalitetno, iako ne od plemenitih materijala. Do razaranja u jesen 1991. bila je očuvana u svojoj punoj izvornosti, izuzimajući neke reverzibilne intervencije (npr. vanjsko i unutarnje obojenje/oslikanje), gdje se odstupilo od izvornika. Iako kapela ne predstavlja osobitu tipološku posebnost, na njenu arhitektonsku valorizaciju svakako utječe činjenica što je to jedno od pouzdano atribuiranih djela arhitekta Istvana Möllera, vrhunskoga mađarskog historičista, akademika i sveučilišnog profesora srednjovjekovne arhitekture, čiji je opus na hrvatskim prostorima nevelik i za sada još nedovoljno istražen.

Urbanističko-ambijentalna vrijednost kapele je danas bitno degradirana lošom okolnom izgradnjom i recentno izmijenjenim prostornim kontekstom. No, u amorfnj vizuri glavne ulazne ulice u grad i takav maleni akcent,

67 Predloženu kategorizaciju treba smatrati orijentacijskom i privremenom, do uspostave cjelovitog sustava kategorizacije spomenika na razini RH, koji za sada ne postoji.

— |

—

danas sužen tek na zeleni prostor svoje parcele, čini prepoznatljiviji motiv i jedini povijesni orijentir u širem urbanom okružju lučko-skladišne zone Priljeva.

Povijesna i simbolička vrijednost kapele proizlazi iz lokalne urbane memorije i očuvanja tradicije "svetog mjesta". Njenom je izgradnjom i stoljetnim postojanjem održan kontinuitet jednoga znatno starijeg pučkog kulta, kojemu je kapela tek arhitektonska materijalizacija. Povijesno, podrijetlo šovanja Gospe od hrasta vjerojatno je vezano uz stratišno mjesto iz polovine 18. stoljeća, postava zavjetne slike na hrast datira iz 1814., a izgradnja kapele iz 1892. Danas je ovaj spomenik jedan od važnih elemenata hrvatskoga i katoličkog identiteta Vukovara.

Zlatko Karač
**Kapela Čudotvorne
Gospe od hrasta u
Vukovaru
- istraživanje
i obnova**

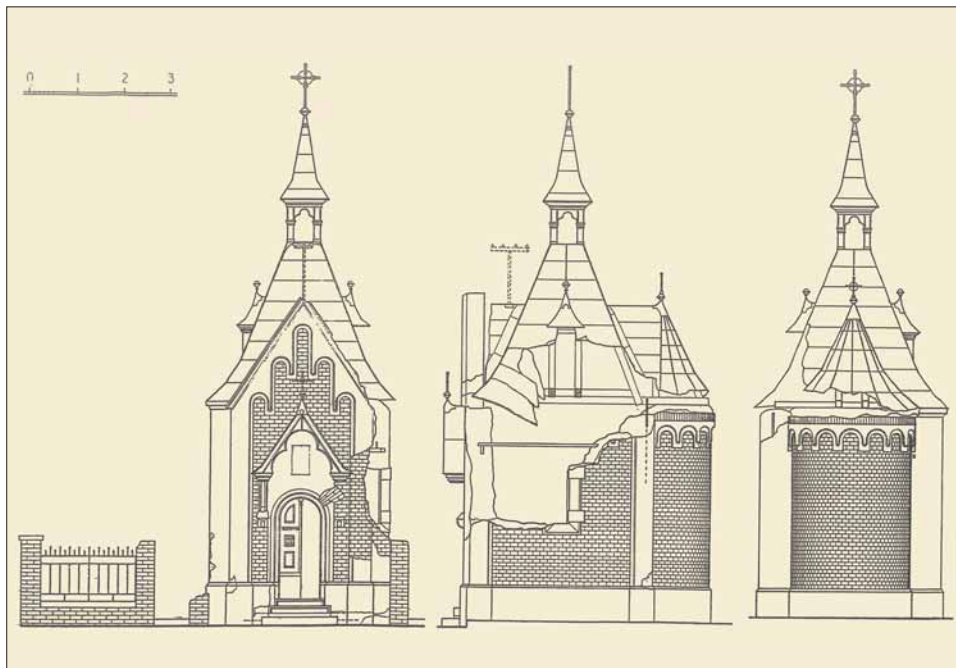
Prilog

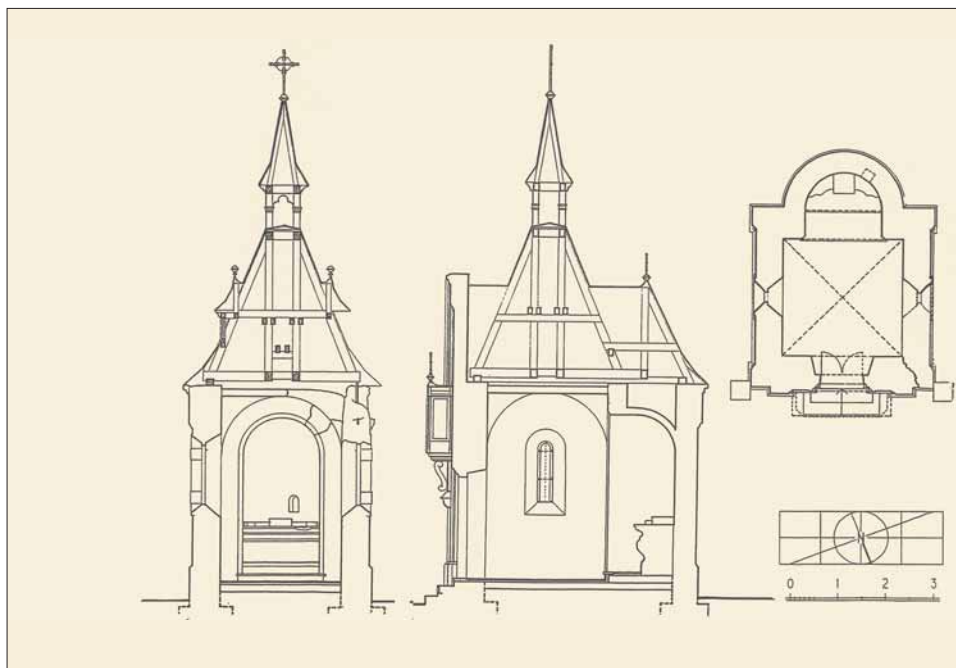
Slika 1. Kapela nakon izgradnje - fotografija iz 1918. (prema: Belavić, 1928., 49)

Slika 2. Kapela u suburbanom ambijentu Prijeva (prema: ***1992., 162)

Slika 3. Arhitektonska snimka ruševnog stanja kapele, pročelja, 1998. (Izvorik: AFZ, B. Vučić-Šneperger / T. Marjanović)

Slika 4. Arhitektonska snimka ruševnog stanja kapele, presjeci, tlocrt, 1998. Izvorik: AFZ, B. Vučić-Šneperger / T. Marjanović)

Slika 5. Kapela prije razaranja, stanje oko 1990.
(prema: Kosec i sur., 1997., 28)

Slika 6. Kapela nakon razaranja, stanje 1997.
(foto: Z. Karač)

Slika 7. Čudotvorna slika Gospe od hrasta
(prema: Belavić, 1928., 43)

Slika 8. Uništen interijer i umjetnine u kapeli,
stanje 1997. (foto: Z. Karač)

[Izbor radova u kojima se donose podaci o kapeli Gospe od hrasta]

A.D. (1997.), Obnova kapelice Gospe od hrasta, *Glas Slavonije* (5. XII. 1997.): 8.

BELAVIĆ, P. (1908.), *Poviest samostana i župe vukovarske* [I. izd.]: 73, Vukovar, Tiskara "Sriemskih novina" u Vukovaru.

BELAVIĆ, P. (1928.), *Povijest samostana i župe vukovarske* [II. izd.]: 42-49, Vukovar, Tiskara Novo doba - Vukovar.

*** (1892.c), Blagoslov kapelice na Novo-Vukovarskoj cesti "k' hrastu" [Dopisi. Vukovar 9. rujna 1892.], *Sriemske novine*, 5[37] (10. IX. 1892.): 2.

CRLENJAK, B. (2005.), *Razvitak vukovarskih ulica*, Vukovar, Gradski muzej Vukovar.

CVEKAN, P. (1980.), *Franjevci u Vukovaru*: 106-107, Vukovar, naklada autora.

*** (1992.), Domovi Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, u: *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*: 162, Zagreb, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda.

*** (1918.), Gospa od hrasta u Vukovaru, u: *Kalendar Srca Isusava i Marijina*, XIII: 20, Zagreb.

*** (2006.), Hodočašće Gospi od hrasta na Priljevu, *Vukovarske novine*, 361 (25. 8. 2006.): 6.

KARAČ, Z. (1994.a), Osnovna analiza urbanističko-arhitektonskog razvoja Vukovara. Kompendij dosadašnjih istraživanja, *Prostor*, 2[1-2]: 77-97.

KARAČ, Z. (1994.b), Vukovarske crkve i kapele. Spomenici hrvatskog trajanja, *Vukovarske novine*, 63 (21. XII. 1994), 10-11.

KARAČ, Z. (1994.c), Urbanistički razvoj i arhitektonska baština Vukovara od baroka do novijeg doba (1687-1945), u: I. Karaman (ur.), *Vukovar - vjekovni hrvatski grad na Dunavu*: 267-299, Zagreb-Koprivnica, NK Dr. Feletar, Koprivnica

KARAČ, Z. (1997.a), Katalog zgrada za donacijsku obnovu: ad 23. Kapela Gospe od hrasta, Priljevo, u: *Vukovar – izazov obnove*: 60, Zagreb, Ministarstvo razvitka i obnove RH.

KARAČ, Z. (1997.b), Presentation of important building for donors (Catalogue): ad 23. Our Lady of Oak-tree Chapel, Priljevo, u: *Vukovar – Reconstruction Challenge*: 58, Zagreb, Ministry of Development and Reconstruction of RC.

KARAČ, Z. (1997.c), Vukovar – urbani razvoj i arhitektonska baština, u: *Vukovar – izazov obnove*: 11-14, Zagreb, Ministarstvo razvitka i obnove RH.

KARAČ, Z. (1997.d), Vukovar – Urban Development and Architectural Heritage, u: *Vukovar – Reconstruction Challenge*: 11-14, Zagreb, Ministry of Development and Reconstruction of RC.

KARAČ, Z. (1998.), Vrijednosti prepoznatljivog grada. [Spomenici Vukovara u obnovi (6)], *Vukovarske novine*, 143 (22. IV. 1998.): 4-5.

KARAČ, Z. (1999.), Kapela Gospe od hrasta na Priljevu [I., II., III., IV. dio], Spomenici Vukova u obnovi [9-12], *Vukovarske novine*, 162 (13. I. 1999.): 8; 163 (27. I. 1999.): 10; 164 (10. II. 1999.): 8; 166 (10. III. 1999.): 8.

KARAČ, Z. (2001.), Der historische urbanistisch-architektonische Komplex der Stadt Vukovar. U: E. Scherer (ur.), *Kulturparks. Tagungen 2000*: 119-123, St. Pölten, Publikationsreihe der Arbeitsgemeinschaft Donauländer.

KARAČ, Z. (2004.), The Tragedy of the Urban Heritage of Vukovar, u: J. Jurčević i sur. (ur.), *Vukovar '91, International Echoes and Significance*: 131-151, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

KARAČ, Z. (2006.), Kapela čudotvorne Gospe od hrasta u Vukovaru – istraživanje i obnova, u: D. Živić (ur.), *9. znanstveno-stručni skup Vukovar '91. – Petnaest godina poslije. Vukovar – Hrvatska baština i perspektive razvoja* [knjiga sažetaka]: 29, Zagreb - Vukovar, Institut društvenih znanost Ivo Pilar, Zagreb – Područni centar Instituta..., Vukovar.

KOSEC, B.; PERKOVIĆ, A.; MIKIĆ, I.; ANTUNOVIĆ, S.; BERIŠIĆ, S. (1997.), *Vukovarski franjevci u Domovinskom ratu, ratničke i uzničke zabilježbe*, Zagreb, Franjevačka provincija Sv. Ćirila i Metoda.

MARENIĆ, J. (1999.), *Vukovar 1999.* [grafička mapa], ad 6. Kapela Gospe od hrasta, Vukovar.

*** (2000.), Obnovljena kapela Gospe od hrasta, *Vukovarske novine*, 207 (6. 10. 2000.): 1.

P. Bć. (2000.), Kapela Gospe od hrasta, *Vukovarske novine*, 207 (6. 10. 2000.): 6.

PREDRIJEVAC, Z.; FILIPOVIĆ, D.; ŠIMIČIĆ, Đ. (2001.), Organisation und Durchführung der Erneuerung der historischen Baudenkmäler im historischen Komplex der Stadt Vukovar, u: E. Scherer (ur.), *Kulturparks. Tagungen 2000*: 131-135, St. Pölten, Publikationsreihe der Arbeitsgemeinschaft Donauländer.

*** (1996.), *Ranjena crkva u Hrvatskoj. Uništavanje sakralnih objekata u Hrvatskoj (1991.-1995.)*: 170, Zagreb, Hrvatska biskupska konferencija i dr.

*** (1892.a), Sjednica občinskoga zastupstva u Vukovaru, *Sriemske novine*, 5[6] (6. II. 1892.): 2.

*** (1892.b), U pogledu gradnje kapelice u Vukovaru, *Sriemske novine*, 5[7] (13. II. 1892.): 4.

V. Bed. (1995.), Möller, István, u: Ž. Domljan (ur.), *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, 1: 588, Zagreb, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža".

VLADETIĆ, V. S. (1997.), *Vukovar, perocrteži ruševina nakon rata 1991. godine*, II [grafička mapa], ad 15. Kapela Gospe od hrasta na Priljevu, Vukovar.

VRDOLJAK, J. (2002.), Obilježeno 110 godina izgradnje kapelice [Tradicionalno hodočašće čudotvornoj Gospinoj slici na hrastu na Priljevu, *Vukovarske novine*, 257 (13. 9. 2002.): 7.

*** (1998.) [V. Horvat, ur.], *Vukovar, glavni grad Vukovarsko-srijemske županije u Republici Hrvatskoj* [4. izd.], Vukovar, Poglavarstvo grada Vukovara.

Z. Kč. (1996.), Vukovar, u: Ž. Domljan (ur.), *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, 2: 462-464, Zagreb, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža".

ŽIGRIĆ, M. (1998.), *Vukovarske uspomene* [ad: Gospa od hrasta], Đakovo, Milosrdne sestre sv. Križa – Đakovo.

Izvori i dokumentacija

AFSV - Arhiv franjevačkog samostana i župe Vukovar:

- *Liber memorabilium Conventus Valcovariensis ab anno 1731. ad annum 1826.*, I: 542. [rukopisna knjiga]
- *Protocollum seu Historia rerum memorabilium Conventus Vukovariensis p.p. Franciscanorum Provinciae Capistr. Ab anno 1873.-1940.* [rukopisna knjiga]
- Pisma i dopisi crkvenih vlasti i pojedinaca (1746. – 1894.) [A. Rukopisi: Kutija A-1/a]

AFZ – Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

- Katedra za povijest i teoriju arhitekture i umjetnosti / Zavod za graditeljsko nasljeđe:
- Marjanović, T. (1998.), *Kapela Gospe od hrasta, Vukovar* [ispitni referat za kolegij “Zaštita i obnova graditeljskog nasljeđa”]
- Arhitektonske snimke postojećeg stanja Kapele Gospe od hrasta u Vukovaru (B. Vučić – Šneperger i dr., listopad 1998.)

AŽB – Arhiva župe Sv. Josipa Radnika, Borovo:

- fotoreprodukcija slike Gospe od hrasta

BAĐ – Biskupski arhiv Đakovo:

- Građa: Emerik Gašić / Vizitacije župe Vukovar [Vis. Can.: 1819., 1928.]

GMV – Gradski muzej Vukovar – Zbirka starih karata:

- “Concepestus...Neo Vukovar”, karta Novog Vukovara [G. Homer, 1817.]

HDA – Hrvatski državni arhiv, Zagreb - Zbirka starih karata:

- katastarske karte K.O. Općine Novi Vukovar, br. 117., 1343

HRZ – Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb:

- Vukovar, kapela Gospe od hrasta: Izvješće o provedenim konzervatorsko-restauratorskim istražnim radovima (Đ. Šimičić, 1998.)
- Fototeka

KOO – Konzervatorski odjel u Osijeku:

- Rješenje o preventivnoj zaštiti kulturnog dobra: Kapela Gospe od hrasta, Vukovar [P-371/155-94]

MK – Ministarstvo kulture RH – Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb:

- Obrazac procjene ratne štete na nepokretnim spomenicima kulture: Kapela Gospe od hrasta, Vukovar, procjena štete od 21. 10. 1997. [šifra:162018]

OMH – Országos Muemlékvédelmi Hivatal, Budapest:

- “Kapelle zu Vukovár”, originalni projekti kapele Gospe od hrasta arh. I. Möllera [br. 63722-3-4]

OSV – Općinski sud u Vukovaru – Zemljišno-knjižni odjel:

- Poseban izvadak iz Zemljišne knjige [zku. 3]

UKGP – Ured za katastarsko-geodetske poslove Vukovar:

- Prijepis dijela posjedovnog lista br. 6271: kapela Gospe od hrasta [Kl. 935-07/98-01/7823; Ur.br. 2188-05-03-98-1]
- Kopija katastarskog plana za k.č.br. 535, K.O. Vukovar

ZZK – Zbirka Zlatka Karača, Zagreb:

- Stare karte Vukovara
- Stare razglednice i fotografije Vukovara

Zlatko Karač
**Kapela Čudotvorne
Gospe od hrasta u
Vukovaru
- istraživanje
i obnova**